

УДК [159.937:159.963]:21.112.2Кафка07(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-2-30>

Світлана РЕВУЦЬКА,
orcid.org/0000-0002-8969-1295
кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземної філології та соціально-правових дисциплін
Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського
(Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна) revutsk@ukr.net

Діана БОРИСЕНКО,
orcid.org/0009-0008-3476-8938
студентка II курсу

Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського
(Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна) borysenko_2@donnuet.edu.ua

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СНОВИДІНЬ І МАРЕНЬ У ТВОРАХ Ф. КАФКИ

Феномен сновидінь є одним із найзагадковіших як в психологічній теорії, так і в художніх творах, де вони часто стають основою зображення психіки персонажа, а тому викликають неабияке зацікавлення дослідників психоаналітичного аспекту художніх творів різних авторів. Творчий доробок Ф. Кафки видається надзвичайно цікавим у цьому плані, адже багато науковців відзначають його специфічну творчу манеру у зображенні внутрішнього світу персонажів. У творах цього автора сні і марення досить часто стають вагомим частинкою опису переживань персонажів, що потребують детального вивчення.

За мету ставимо визначити функції, принципи та сутність снів та марень у творах Ф. Кафки.

Шляхом аналізу процесів мислення, психічних станів, почуттів і відчуттів персонажів притч і оповідань вдалося здійснити спробу аналізу функцій і сутності сновидінь і марень у творах Ф. Кафки.

Загалом психічні процеси, пов'язані із уявою, фантазією, мисленням і станом сну людини зустрічаються чи не в кожному творі Ф. Кафки і щоразу вони подаються по-різному. Автор наділяє їх різними функціями, смислами і це створює особливу загадкову атмосферу твору, глибокий психологізм.

Особливість сновидіння полягає у тому, що вони завжди викликані прихованими та витісненими бажаннями самого сновидця, його думками та фантазіями. Провокується витіснення несумісності означених бажань із свідомою установкою особистості як в оповіданні «Відмова». У проаналізованих оповіданнях і притчах здебільшого зображені межові стани з порушенням мислення, сприйняття реальності, але цілком реальними відчуттями часу і простору. Почасті сплутане мислення виникає як результат втоми, перевантаження і фізичної активності («Діти на вулиці»). Таким чином у творі створюється кілька світів – реальний і віртуальний, тобто світ, який існує здебільшого в уяві персонажа. При цьому цей світ може мати ознаки і сну, і марення.

Ключові слова: сновидіння, сон, марення, реальний світ, вигаданий світ персонажа.

Svitlana REVUTSKA,
orcid.org/0000-0002-8969-1295
Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Philology,
Ukrainian Studies and Social and Law Disciplines
Mykhailo Tuhon-Baranovskyi Donetsk National University of Economics and Trade
(Kriviy Rig, Dnipropetrovsk region, Ukraine) revutsk@ukr.net

Diana BORYSENKO,
orcid.org/0009-0008-3476-8938
2nd year student

Mykhailo Tuhon-Baranovskyi Donetsk National University of Economics and Trade
(Kriviy Rig, Dnipropetrovsk region, Ukraine) borysenko_2@donnuet.edu.ua

INTERPRETATION OF DREAMS AND DELUSIONS IN F. KAFKA'S WORKS

The phenomenon of dreams is one of the most mysterious both in psychological theory and in fiction, where they often become the basis for depicting the character's psyche, and therefore arouse great interest among researchers of the psychoanalytic aspect of works by various authors. Kafka's work seems to be extremely interesting in this regard, as many scholars have noted his specific creative style in depicting the inner world of his characters. In the works of this author;

dreams and delusions often become a significant part of the description of the characters' experiences, which require a detailed study.

The aim of the article is to determine the functions, principles and essence of dreams and delusions in F. Kafka's works.

By analysing the thought processes, mental states, feelings, and sensations of the characters in the parables and stories, we have made an attempt to analyse the functions and essence of dreams and delusions in F. Kafka works.

In general, mental processes associated with imagination, fantasy, thinking, and the human dream state are found in almost every work by Kafka, and each time they are presented in a different way. The author endows them with different functions and meanings, and this creates a special mysterious atmosphere of the work, a deep psychology.

The peculiarity of dreams is that they are always caused by the hidden and repressed desires of the dreamer; his thoughts and fantasies. The displacement is provoked by the incompatibility of these desires with the conscious attitude of the personality, as in the story "Refusal". The analysed stories and parables mostly depict borderline states with disturbed thinking and perception of reality, but quite real feelings of time and space. Partly, confused thinking occurs because of fatigue, overload and physical activity ("Children on the Street"). Thus, the work creates several worlds, which are real and virtual, that is, a world that exists mostly in the character's imagination. At the same time, this world can have signs of both dream and delirium.

Key words: *dreams, dream, delirium, real world, fictional world of the character.*

Постановка проблеми. Феномен сновидінь є одним із найзагадковіших як в психологічній теорії, так і в художніх творах. Це надзвичайний стан межі свідомого і несвідомого, який відкриває двері у найпотаємніші куточки людської душі. У художній літературі сні і марення часто стають основою зображення психіки персонажа, а тому викликають неабияке зацікавлення дослідників психоаналітичного аспекту художніх творів різних авторів.

Дуже цікавою та неординарною постаттю у зарубіжній літературі ХХ століття є постать Франца Кафки, якого ще називають великим художником сумнівів, митцем-пророком, та співцем страждань. У творах цього автора сні і марення досить часто стають вагомою частиною опису переживань персонажів, що потребують детального вивчення.

Аналіз досліджень. Серед науковців, які досліджували творчий доробок Франца Кафки ми можемо виділити наступних: А Гаргуз, М. Миколайчук, В. Лозинський, Г Логвін, Д. Кеба, Л. Ковбасенко, Д. Затонський та інші. Особливої уваги заслуговують наукові пошуки Н. Миколайчук, яка здійснює спробу аналізу творів Ф. Кафки крізь призму «можливих світів», де навіть світ художнього твору можна розглядати як один із варіантів можливий світ. (Миколайчук, 2014: 146). Дослідниця зауважує, що «Твори письменника розглядають, як певний «код» людських відносин, як своєрідну модель життя, дійсну для всіх форм і видів соціального буття» (Миколайчук, 2011: 114), відповідно й процеси розкодування матимуть різний характер.

Б. Романцова застерігає, що «Жоден роман, новела чи навіть лист Кафки не можуть мати однозначного тлумачення, адже в центрі творчості письменника – символ, який завжди виявляється ширшим за будь-яку інтерпретацію» (Романцова,

2007: 79), тож у цій розвідці представлено один із варіантів тлумачення творів письменника крізь призму сновидінь і марень.

Мета: визначити функції, принципи та сутність снів та марень у творах Ф. Кафки.

Виклад основного матеріалу. Дослідження таких складних психологічних процесів як сон і марення неможливе без їх характеристики з точки зору психології. В. Шапар у психологічному словнику дає таке визначення сновидінню: «психічний процес у період сну, що супроводжується зоровими образами» при цьому «Сюжети сновидінь в образній, символічній формі відбивають основні мотиви й установки суб'єкта» (Шапар, 2007: 479–480). Окрім цього автор вказує, що не всі здатні запам'ятовувати сон, і, подібно до переживань, це «залежить від особливостей особистості й емоційного стану перед сном» (Шапар, 2007: 480). Процес марення або маячіння автор пов'язує з процесами уяви, «які утворюються внаслідок хвороби, ідей, суджень і умовиводів, що не відповідають дійсності, у яких людина не може зневіритися» (Шапар, 2007: 240–241).

На думку О. Горлової, сновидіння відображають несвідомі процеси архетипічного та особистісного рівня; мають певний сенс, і цей сенс здебільшого можна зрозуміти; зображують компенсаційні відносини між свідомістю та несвідомим; вказують напрямок психічної індивідуалізації особистості (Горлова, 2009: 74–75). На переконання В. Корабльової сні можуть бути пов'язані із створенням віртуальної реальності. Сновидіння можуть вводити людину в оману і тоді людині важко розрізнити межу реального і сну: «людина справді починає розмірковувати, чи узгодженні її відчуття з тим, що вона пам'ятає та сприймає у цей момент» (Корабльова, 2008: 53).

Д. Кеба досліджуючи процеси міфотворення Ф. Кафки звертає увагу саме на те, що у творах

автора відбувається «найчастіше відверто фантастичне перетворення реального світу» (Кеба, 2015: 127). Тобто можна говорити про створення паралельного віртуального світу персонажів, що можуть виявлятися у сновидіннях і мареннях.

Притча «Міст» є відображенням складного психологічного процесу персонажа. У творі автор жодним чином не називає стан персонажа: чи то є опис сюжету сновидіння, чи то продукт фантазії, чи марення головного персонажа. Хронотоп твору є надзвичайно цікавим у творі і саме він дає розуміння віртуального світу у творі.

З перших слів читач потрапляє у вирій контактних і тактильних відчуттів персонажа: «Я був холодним і твердим, я був мостом» (Кафка). Опис просторових відчуттів є досить реалістичним: «я лежав над прірвою. По цей бік в землю увійшли пальці ніг, по ту сторону – руки; я вчепився зубами в розсипчастий суглинок. Фалди мого сюртука бовталися у мене з боків. Внизу шумів крижаний струмок, де водилася форель» (Кафка). Така деталізація простору лише ускладнює розуміння стану персонажа читачем: асоціювання/відчуття себе мостом несе глибоке смислове навантаження щодо світовідчуття персонажа. Очевидним є те, що це вираження підсвідомого бажання з'єднати щось надзвичайно важливе. Цікавим є те, що описаний простір існує лише в уяві персонажа, адже «міст ще не був позначений на картах ...» (Кафка).

Відлік художнього часу починається з моменту усвідомлення його персонажем: «Це сталося якось під вечір» (Кафка). Однак говорити про свідомі процеси досить складно, адже персонаж неупевнений у правильності визначення часових меж із-за хаосу і циклічності мислення: «чи був то тисячний вечір, не знаю: мої думки йшли завжди безладно і завжди по колу» (Кафка). Наявність процесів мислення у персонажа, що уявляє себе мостом, ще більше вводить в оману читача щодо опису сну чи марення, адже фіксація думок є не типовим явищем для них. Надалі, персонаж-міст все ж чіткіше окреслює час – літній вечір: «Якось під вечір влітку» (Кафка).

Відчуття змінюються внутрішнім мовленням, адже у житті, очевидніше за все, сновидця відбулася непересічна подія: «я почув людські кроки!» (Кафка), яка сприймається як надважливе випробування. У героя з'являються бажання, він починає відчувати свої обов'язки перед суспільством, яке уособлено представлено у образі цього конкретного чоловіка, який підійшов до мосту, і має перейти через річку по цього мосту, а власне – по самому персонажу. Міст починає підбадьорювати себе, підтримувати. Для підкреслення важливості

проходження випробування автор використовує перелік дієслів наказового способу, що створює динаміку і швидкоплинність часу: послужи, витримай, пом'якши, покажи, жбурни.

Випробування має кілька етапів, що базуються на тактильних відчуттях. Спочатку чоловік «підійшов, вистукав мене залізним наконечником своїй тростини», потім взаємодія стає нахабнішою: «підняв і поправив нею фалди мого сюртука; занурив наконечник в мої скуйовджене волосся і довго не виймав його звідти» (Кафка) і, зрештою, завершується болючими відчуттями від стрибку перехожого. Описуючи цей момент, письменник звертає увагу на те, що персонаж-міст перебуває у стані мріяння: «я як раз летів за ним в мріях за гори і доли» (Кафка), однак нестерпний біль вириває його з цього стану мрії, але не повертає у реальний світ: «здрігнувся від дикого болю, в повному невіданні» (Кафка).

Стан невизначеності цілком охоплює персонажа і змушує через тілесні відчуття робити спроби розібратися із ситуацією. Зрештою міст падає і руйнується, однак відчуття залишаються.

Враховуючи те, що твори Ф. Кафки не можуть бути потрактовані однозначно, все ж наважимося на припущення, що ця притча і є сновидінням із метафоричним сюжетом, де часопростір і різноманітні відчуття створюють сюжетну його канву.

Подібні межові стани описуються письменником і в оповіданні «Діти на вулиці». Оповідь ведеться від імені хлопчика у вечірній час, який, сидячи на гойдалці, неквапливо спостерігає за вечірнім селом.

Природні процеси дитячої втоми межують із мареннями, які подаються як початкова стадія сну, коли зорові відчуття стають оманливими: «мені вже здалося, ніби то не вони злітають угору, а я провалююся вниз», а м'язи розслаблюються «відчувши слабкість» (Кафка, 2012: 110).

Із цього стану хлопчина виходить самотужки, починаючи сильніше розгойдуватися. А потім і зовсім бадьоро занурюється у вечірні хлопчачі розваги. Однак, у процесі оповіді хлопчик зізнається, що «Ні дня, ні ночі для нас не існувало» (Кафка, 2012: 111). Таке зауваження разом із подальшим описом гри («Ми то наштовхувались один на одного, й гудзики на камізельках у нас аж скреготали, наче зуби, то мчали вервечкою, тримаючись на однаковій відстані один від одного й дихаючи вогнем, ніби звірі у джунглях» (Кафка, 2012: 111) закладає сумнів читача чи дійсно це реальність, а не марення перед засинанням дитини, як результат переосмислення активно проведеного дня? Ще більшого сумніву додає й відсутність відчут-

тів: «у траві ми не відчували ні тепла, ні холоду, а лише втому» (Кафка, 2012: 112).

Зрештою опис гри переходить в опис початкової стадії сну: «Досить було перекинутись на правий бік, підкласти під голову кулака – і тебе вже долав сон» (Кафка, 2012: 112). І ось в цей момент читач остаточно втрачає відчуття реальності світу персонажа. Межа між описом реальних ігор, чи то примарених хлопцю, остаточно зникає. Кожна наступна стадія, читай глибина сну, асоціюється у Кафки із ямою, куди ніби провалюється персонаж. Щоразу процес «провальювання» супроводжується різноманітними рухами тіла, які то уповільнюються («хотілося випростати руки, розкинути ноги»; «випроставшись на повен зріст, а головне – розігнувши в колінах ноги»), то навпаки, стають різкими («підхопитися») (Кафка, 2012: 112).

Згодом читач розуміє, що це лише сонне марення втомленого хлопця, який дуже втомлений і через втому ніяк не може повноцінно заснути, хоча сон час від часу охоплює його: «сон мов рукою знімало, і ти лежав горілиць, наче хворий, ледве стримуючи сльози. І тільки мовчки кліпав очима, коли над головою в тебе мигали чорні підшви котрогось із хлопців, який, притиснувши до боків лікті, стрибав через канаву на дорогу» (Кафка, 2012: 112).

Марення виникає ніби на першоетапі сну, однак письменник наділяє його новою функцією: усамітнення. Тож, через таке марення, хлопець реалізує бажання побути на самоті, що підтверджується словами: «і бажання побути самому минало» (Кафка, 2012: 112). Цікаво, що хлопець не усвідомлює тих процесів, які з ним відбуваються. На кепкування і констатації хлопців, що він усе проспав, хлопчина відповідає запереченням: «Я давав хropaка? Що ти мелеш?» (Кафка, 2012: 112). Тож усе описане оповідачем було сновидінням з елементами марення.

Основне почуття, яке постійно схиляє малого оповідача у світ сну, – втома, наділене у творі особливим змістом. В уяві хлопчини постає ціле місто, де живуть особливі люди, яких не бере втома, а отже вони ніколи не сплять. Відповідно, складається враження, що сон – це не природня потреба людини, а лише бажана винагорода, якої достойні не всі: «Ох і люди ж там! Уявляєте, ніколи не сплять!

- Чом же вони не сплять?
  - Бо їх не бере втома!
  - А чом же їх не бере втома?
  - Бо вони дурні!
  - А хіба дурних не бере втома?
  - А чого б то вона їх брала?!» (Кафка, 2012: 113).
- Скоріш за все, тут мається на увазі місто не

інтелектуально збіднілих людей, а місце, яке уособлює дитячу невгамовність. Після активних ігор, емоційного перевантаження людина, зокрема діти, втрачають здатність відчувати втому і фізіологічна потреба уві сні притупляється. Кафка у цьому оповіданні не просто стирає межу реального і примарного світу, який межує зі сном, а ще й надає нові характеристики сну.

У творах Ф. Кафки маячіння (марення) не завжди відбуваються на етапі сну. У новелі «Відмова», на перший погляд, описується діалог двох молодих людей, що приходять до порозуміння. Лише уважний читач зверне увагу на те, що синтаксично діалог оформлено, як внутрішнє мовлення, а на початку твору письменником вжито дієслово «хоче сказати» (Кафка, 2012: 115). Усе це свідчить про те, що це уявне програвання ситуації відмови однією особою.

Під час мислення обох персонажів – молодого хлопця і дівчини, простежується бажана соціальна спрямованість. Дівчина через заперечення «ти не є..» подає опис того, з ким хотіла б бути поруч: «не герцог з гучним ім'ям, не широкоплечий американець, в якого очі примружені, душа розхристана, статура індіанця, а шкіра овіяна вітрами з річок та лугів обабічних» (Кафка, 2012: 115). Такий уявний образ суперечить тому, кого вона бачить перед собою. В умовиводах-відповідях парубка мислення будується подібно: «Ти забуваєш, що не катаєшся вулицями, плавно погойдуючись, в автомобілі; не бачу я, щоб тебе правильним півколом супроводжував почет» (Кафка, 2012: 115). Письменник не занурює персонажів у глиб уявлень, що перейдуть у марення, а зупиняє цей процес: «Так, обоє ми маємо рацію, і щоб нам цього незаперечно не усвідомлювати, розійдімося ліпше по домівках нарізно, гаразд?» (Кафка, 2012: 115) тим самим підкреслюючи, що марення виникають через процеси усвідомлення невідповідності бажаного і реального. Обидва персонажі уже не задоволенні своїм соціальним і, можливо, матеріальним становищем («усе ж таки ти – носячи на собі цю небезпеку для життя – іноді всміхаєшся») (Кафка, 2012: 115), однак допоки вони не концентруються на цьому, вони ніби уникають внутрішнього конфлікту, що призводить до порушень психічного стану.

Висновки. Загалом психічні процеси, пов'язані із уявою, фантазією, мисленням і станом сну людини зустрічаються чи не в кожному творі Ф. Кафки і щоразу вони подаються по-різному. Автор наділяє їх різними функціями, смислами і це створює особливу загадкову атмосферу твору, глибокий психологізм.

Особливість сновидіння полягає у тому, що вони завжди викликані прихованими та витісненими бажаннями самого сновидця, його думками та фантазіями. Провокується витіснення несумісності означених бажань із свідомою установкою особистості як в оповіданні «Відмова». У проаналізованих оповіданнях і притчах здебільшого зображені межові стани з порушенням мислення,

сприйняття реальності, але цілком реальними відчуттями часу і простору. Почасти сплутане мислення виникає як результат втоми, перевантаження і фізичної активності («Діти на вулиці»). Таким чином у творі створюється кілька світів – реальний і віртуальний, тобто світ, який існує здебільшого в уяві персонажа. При цьому цей світ може мати ознаки і сну, і марення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горлова О. В. Феномен сновидіння в художньому творі. *Література в контексті культури*. 2009. Вип. 19. С. 74–79
2. Кафка Ф. Твори : оповідання, романи, листи, щоденники /передм. Д. Затонського. К. А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2012. 592 с.
3. Кафка Ф. Міст. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=8210>
4. Кеба Д. О. Своєрідність міфотворення в прозі Ф. Кафки. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2015. Вип. 39. С. 127–131.
5. Корабльова В. М. Сновидіння як метафора віртуальної реальності. *Гуманітарний часопис*. 2008. № 1. С. 49–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gumc_2008_1_9.
6. Миколайчук Н. «Перевтілення» Ф. Кафки в проекції психоаналізу *Studia Methodologica*. Тернопіль : ТНПУ, 2011. Вип. 31. С. 110–115.
7. Миколайчук Н. Теорія можливих світів у художньому просторі новели Ф. Кафки «Перевтілення». *Studia Methodologica*. Тернопіль : ТНПУ, 2014. Вип. 37. 145–151.
8. Романцова Б. М. До питання реєпції оповідання «Перевтілення» Франца Кафки. *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки*. 2015. Т. 176. С. 79–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAfn_2015_176_15.
9. Тасенко М. Маячення: можливості аналізу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Випуск 1(8)*, 2023. С. 44–48.
10. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 2007. 640 с.
11. Чайковська В. Сон і сновидіння як художні прийоми психологічного розкриття персонажів в українській літературі. *Волинь-Житомирщина*. 2002. № 9. С. 182–185. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vg_2002_9_40.

REFERENCES

1. Horlova, O. V. (2009) Fenomen snovydinna v khudozhnomu tvori [The Phenomenon of Dreaming in a Work of Fiction]. *Literatura v konteksti kultury*. Vol. 19. pp. 74–79. [in Ukrainian].
2. Kafka, F. (2012) *Tvory : opovidannia, romany, lysty, shchodennyky /peredm. D. Zatonskoho* [Works : short stories, novels, letters, diaries / pref. D. Zatonsky.]. Kyiv. A-BA-BA-BA-LA-MA-BA, 592 p. [in Ukrainian].
3. Kafka, F. Mist. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=8210>. [in Ukrainian].
4. Keba, D. O. (2015) Svoieridnist mifotvorennia v prozi F. Kafky [The peculiarity of myth-making in the prose of F. Kafka.]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Filolohichni nauky*. Vol. 39. pp. 127–131. [in Ukrainian].
5. Korablova, V. M. (2008) Snovydinna yak metafora virtualnoi realnosti [Dreams as a metaphor for virtual reality]. *Humanitarnyi chasopys*. № 1. pp. 49–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gumc_2008_1_9. [in Ukrainian].
6. Mykolaichuk, N. (2011) “Perevtilennia” F. Kafky v proektsii psykhoanalizu [“The Transformation” by F. Kafka in the projection of psychoanalysis] *Studia Methodologica*. Ternopil : TNPU, 2011. Vol. 31. pp. 110–115. [in Ukrainian].
7. Mykolaichuk, N. (2014) Teoriia mozhlyvykh svitiv u khudozhnomu prostori novely F. Kafky “Perevtilennia” [Theory of Possible Worlds in the Artistic Space of Kafka’s Novella “The Transformation”]. *Studia Methodologica*. Ternopil : TNPU, 2014. Vol. 37. pp. 145–151. [in Ukrainian].
8. Romantsova, B. M. (2015) Do pytannia retseptsii opovidannia “Perevtilennia” Frantsa Kafky [To the question of reception of the story “Transformation” by Franz Kafka]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filolohichni nauky*. Vol. 176. pp. 79–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAfn_2015_176_15. [in Ukrainian].
9. Tassenko M. Maiachennia: mozhlyvosti analizu [Delusions: possibilities of analysis]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filosofii – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy*. Vol. 1(8), 2023. pp. 44–48. [in Ukrainian].
10. Shapar, V. B. (2007) *Suchasnyi tлумachnyi psykhologichnyi slovnyk* [Modern explanatory psychological dictionary]. Kharkiv: Prapor, 640 p. [in Ukrainian].
11. Chaikovska, V. (2002) Son i snovydinna yak khudozhni pryimy psykhologichnoho rozkryttia personazhiv v ukraïnskii literaturi [Dream and dreams as artistic techniques of psychological disclosure of characters in Ukrainian literature]. *Volyn – Zhytomyrshchyna*. № 9. pp. 182–185. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vg_2002_9_40. [in Ukrainian].